

KRÓNIKA

KINCSES KATALIN MÁRIA

A PRZEMYŚLI KATASZTRÓFA ÉS A GORLICEI ÁTTÖRÉS, 1915

Nemzetközi tudományos konferencia

(HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2015. május 14.)

A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum első világháborús centenáriumi konferencia-sorozatának második évében, a száz évvel ezelőtti (keleti) orosz hadszíntér eseményeit középpontban tartó megemlékezés és tudományos tanácskozás protokolláris megnyitója után, a három ülészakra bontott egynapos szimpózium¹ első harmadának nyitó előadását az egyik meghívott vendég, az osztrák Manfred Rauchensteiner tartotta *Hősök vagy gyávák: a kárpáti téli csata dezertőrei, 1915 (Helden oder Feiglinge: Die Deserteure des Karpatenwinters 1915)* címmel.

Manfried Rauchensteiner az első világháború egyik nemzetközi szinten kiemelkedő osztrák kutatója. 1966-tól a bécsi Hadtörténeti Múzeum (Heeresgeschichtliches Museum) munkatársa, majd 1992-től 2005. évi nyugdíjazásáig igazgatója is volt. Kutatásainak középpontjában immáron 26 éve az első világháború története, ezen belül is a Monarchia nemzetiségi politikája, szociális kérdései, mentalitástörténete állnak, mint ahogyan azt előadása bevezetőjében is elmondta. Majdnem félszáz szakmonográfia, összefoglaló munka szerzője, csak az utóbbi két évben öt alapvető szintézise látott napvilágot a témakörben.² Előadásának írott változata megjelent a *Hadtörténelmi Közlemények* 2015. évi szeptemberi számában (720–729. o.)

Balla Tibor hadtörténész előadásának (*Az orosz front Verdunje. Magyar katonák Przemysl védelmében, 1914–1915*) témája a przemysli erőd és védelmének, el-, illetve visszafoglalásának története volt 1915 első felében. Az erőd jelentőségét mind szerepét, mind funkcióját tekintve Verdunhoz hasonlította, melynek védelme stratégiai okokból kiemelkedő fontosságú volt a Monarchia számára egészen 1915. március végéig, mert egyet jelentett keleti határainak védelmével.

Mielőtt az előadó rátért ennek indoklására, összefoglalóan ismertette az erődrendszer építés- és erődítéstörténetét, egészen az 1850-es évekbeli tábori, majd 1878-tól az állandó erődítési munkálatoktól kezdődően. Verdun és Antwerpen után Európa harmadik legnagyobb erődrendszeréről van szó, kialakítását tekintve (övvár, három védelmi vonal) a komáromi erődhöz hasonlította. Feladata volt a Monarchia belseje felé az orosz betöréssel szembeni védelmet biztosítani, illetve előretöréseket feltartóztatni. Konkrét adatsorok kivetítésével Balla Tibor vázolta építésének fázisait, felszerelésének folyamatát, a benne tartózkodók pontos létszámadatait, az odarendelt alakulatokat a háború folyamán a különböző időszakokban, majd rátért az erőd 1914–1915. évi történetére.

Miután 1914. szeptember 16-tól kezdve az erőd elszenvedte az első ostromot, a védők gyakorlatilag magukra maradtak a Bruszilov-féle előrenyomulás következtében. A parancs a végsőkiig való kitartásról szólt, s miután sikerült ezt teljesíteni, október 11-én egy kb. 20-25 000 fős orosz

¹ A résztvevőket Kovács Vilmos ezredes, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnoka köszöntötte, a konferenciát Kun Szabó István vezérőrnagy, a HM társadalmi kapcsolatokért felelős államtitkára nyitotta meg. A három ülészak vezetői elnökei: Hermann Róbert, Veszprémy László és Balla Tibor. A konferencia végén Hermann Róbert mondott zárszót. (A továbbiakban a lábjegyzetekben az előadáson elhangzottakhoz kapcsolódó/fűzhető információkat közlöm.)

² *Manfried Rauchensteiner: Der Erste Weltkrieg und das Ende der Habsburgermonarchie 1914–1918.* Wien, 2013. (Bőv., átdolg. kiadás.); *Uő: Der Erste Weltkrieg.* Graz, 2013.; *Uő: The First World War and the End of the Habsburg Monarchy, 1914–1918.* Wien, 2014. (Bőv., átdolg. kiadás.); *Uő: An meine Völker!* Wien, 2014.; *Uő: Der Krieg in Österreich 1945.* Wien, 2015.

veszteség okozásával a Monarchia hadseregének (Svetozar Borojević von Bojna, 1856–1920, cs. kir. altábornagy, gyalogsági tábornok parancsnoksága alatt) sikerült az erődöt fölmenteni. A pusztasági adatok is döbbenetesek a létszámokaként. A második ostrom idején, illetve 1914. november 8-tól immáron mintegy 131 000 fő védte a körülvárt erődrendszert. Az 1915. március 21-ig tartó időszakban öt nagy támadás érte; 1915. november végétől 18 kitörést kíséreltek meg a védők, a március 19-i kitörésben mintegy 39 000-en vettek részt, s e harci cselekmények során nagyjából 10 000 volt a halálos áldozatok száma.

Balla Tibor ezek után rátért az erődélet mindennapjaira, a hétköznapiak során tapasztalható viszonyok ismertetésére, melyek a katonák életét nehezítették (feketepiac, cserekereskedelem, éhezés, prostitúció, 8-10-szeres árak), és azokra is, melyek oldani igyekeztek mindezt (például tábori újságok készítése a morális szint fenntartására, illetve emelésére szolgáló cikkekkel, irodalmi vagy más, például vers-betétekkel színesítve, kiemelve Gyóni Géza szerepét).

Végül az erőd átadására 1915. március 22-én került sor, miután a védők minden megmaradt készletet (lőszer, fegyverek), valamint a San folyó (egyik) hídjait igyekeztek megsemmisíteni, fölrobbantani, használhatatlanná tenni. Mintegy 120 000, főleg magyar katona esett orosz fogságba, közöttük kilenc tábornok. A létszámadatok adta logisztikai problémák jellemzésére utaló példa, hogy mintegy két hétre volt szüksége az orosz hadseregnek arra, hogy ezt az embertömeget fogságba vezető útjára indítsa.

Az erőd visszafoglalásának realitását az 1915. május 2. és 5. között lezajlott gorlicei áttörés teremtette meg. Az Osztrák–Magyar Monarchia és a Német Birodalom erőinek együttes ostroma a hónap utolsó napján kezdődött és Przemysł visszafoglalásával végződött 1915. június 3-án. Balla Tibor előadását az ostrom emlékeztetével zárta, többek között fölhívta a figyelmet a budapesti Margit-híd budai hídfőjénél található emlékműre, melyet a túlélő bajtársak állítottak társaik emlékére, s melynek szobrát Szódy Szilárd (1878–1939) szobrászművész készítette, aki Przemysłben hadnagyként maga is részt vett a harcokban, illetve a védelemben, s orosz hadifogságból való hazatérte után fogott az alkotáshoz.

Kovács Vilmos, a tüzérség történetének szakértője *Az osztrák–magyar tüzérség szerepe a przemysli erődrendszer védelmében és a gorlicei áttörésben* címmel tartotta meg rendkívül informatív előadását. Néző-, illetve kiindulópontja rendhagyó: a tüzérség minőségileg a korábbiaktól gyökeresen eltérő szerepére világított rá az első világháborúban, prezentálva azt az 1915. évi eseményeken keresztül.

Bevezetőjében fölhívta a figyelmet: elgondolkodtató tény, hogy a przemysli erőd védelmekor és ostromai során, valamint Gorlice esetében a sebesülések 70%-át a tüzérségi eszközök használata okozta. A továbbiakban a fegyvernem hatékonyságának okait tárta föl. Az Osztrák–Magyar Monarchia tüzérségének általános jellemzése során rámutatott, hogy ugyan lezajlott a fegyvernem ugrásszerű fejlődése a háború előtt, mégis, a német és orosz tüzérség mögött korszerűségét tekintve jóval lemaradt. A háború kezdetén Monarchia tüzérségi fegyverzetének csak 15%-át képviselték a tábori tarackok, 81%-a azonban tábori ágyú volt, 4%-a pedig egyéb löveg. Ezek a tábori ágyúk alapvetően nem voltak alkalmasak arra, hogy meredek röppályájú feladatra alkalmazzák őket.

A Monarchia hadseregének erőd tüzérsége a háború előtt körülbelül 3000 löveggel rendelkezett, az orosz fronton lévők zöme Krakkó közelébe telepítve. Az első világháborúban egyértelművé vált: az erődök védelmének gerincét a tüzérség adja, az ostromlövegek, kirohanó lövegek. A przemysli erődrendszer részei egymással tűzösszeköttetésben voltak, egyik erőd a másikat oldalról tűzzel tudta támogatni. Az erődrendszer északi és keleti szakaszain komoly tűzpárbajok alakultak ki 1914–15 során; az általános tapasztalat az volt, hogy a belső erődvonallal nem volt tüzérségi szempontból kellően kiépítve, a belső, a teljes, mintegy 17 km területű szakaszon hiányzott a korszerű erődvédelem. Az erődrendszer egyetlen eleme sem biztosított védelmet a becsapódó 15 cm űrméret fölötti gránátok ellen. Az előadó szemléltető táblázatban foglalta össze a Monarchia tüzérségének felszerelését mutató adatsorokat 1914. szeptemberből. Ez alapján levonható a konklúzió: az erődrendszer zömében 1861, vagy 1875 mintájú lövegekkel volt tele; ezek darabszámukat tekintve ugyan elegendőek lettek volna az erődrendszer védelmére, de 1914-ben már korszerűtlenné váltak. Olyannyira hogy – a fekete lőpor használata okozta erős füstképződés miatt – az oroszok azt hitték, színlelt lövegekkel van dolguk... Ahhoz a négy darab 1911 mintájú 30,5-cm-es mozsárhoz,

amely valóban igen korszerű védelmet biztosított volna, ugyanakkor sajnos nem állt rendelkezésre elegendő lőszer. A lövegek harmadának elhelyezése statikus volt, vagyis beépítették őket, ahonnan nem voltak kimozdíthatók.

Ugyanakkor az erődöt védő tüzekek szakmailag kiválóan képzetek voltak, valamint az előre kiépített tüzelőállások, védelmi építmények mégiscsak funkcionálni tudtak.

Az előadás második része a tüzéség gorlicei áttörés során vállalt szerepéről szól. Ennek bemutatását az előadó szintén pontos, táblázatokba foglalt kimutatásokkal szemléltette, melyek lényege, hogy miután a gorlicei hadművelet célja egy, az oroszokkal szembeni meglepetés-szerű erőfölény kialakítása és ennek kihasználása volt, a német birodalmi és a Monarchia-béli hadsereg ennek érdekében a 32 km-es arcvonalon mintegy 102 000 fős hadsereget vonultatott föl. Ami a tüzéséget illeti: a német hadsereg 352 könnyű és 146 nehézlöveget, a Monarchia hadserege pedig ehhez további 164 löveget vonultatott föl. Ekkor már korszerű eszközhasználatról beszélhetünk a központi hatalmak hadseregeit illetően.

A hadművelet győzelmének titka az volt, hogy képesek voltak a tüzéségi tüzet nagymértékű koncentrátsággal összpontosítani (minden 8 méterre esett egy löveg tüze) a kiválóan előkészített és megvalósított tüzéségi harctevékenység rendjének betartásával (például arra is lőtek, amerre nem kívántak támadni, ezáltal összezavarva az oroszok védelmét; éjjel is folyamatosan, úgynevezett zavaró tűz alatt tartva őket).

A május 2-án reggel 6 órától délelőtt 10 óráig tartó, apokaliptikus állapotokat idéző tüzéségi összűz eredményeképpen végül nemcsak a frontvonalat sikerült áttörni és harcászati eredményt elérni, hanem mindez hadművelati sikerhez is vezetett, melynek során az oroszok visszavonultak. Kovács Vilmos a gorlicei áttörést a caporettoi-val vonta párhuzamba, ahol is már egy, a keleti hadszíntéren kipróbált tüzéségi támadási szisztémát sikerült hatékonyan alkalmazni, annak tapasztalataira építve.

A tüzéség és nehézfegyverzet után egy szó szerint is „pihekönnyű” témakör következett, Kiss Gábor levéltáros *Przemysl postagalambjai* című előadása. A galambokat jó megfigyelőképességük és kiváló tájékozódási készségük miatt Európában első ízben 1870-ben vették igénybe hírközvetítő célból: Párizs 1870-es ostroma során³ a bennrekedtek csak postagalambok segítségével tudtak a külvilággal kommunikálni. A Monarchia galamb-párti katonatisztjei innen vették az ötletet, s francia, illetve – a postagalamb tenyésztésben élen járó – belga mintára kezdték szaporítani és kiképezni azokat. A bécsi hadügyminisztérium (Kriegsministerium) a császárváros civil postagalamb tenyésztő egyesületeivel vette föl a kapcsolatot, amelyek a XIX. század végén, XX. század első évtizedében már mintegy százezres nagyságrendben röptették a szárnyasokat, akiknek az időjárási viszonyokon kívül kizárólag csak természetes ellenségeik, a ragadozó madarak tudtak problémát okozni.

Az előadó kivetített képekkel illusztrálta előadását, ismertette az üzenetek postagalambokra helyezésének módjait, a gyakorlatlás menetét. A galambok a Fiume–Budapest útvonalat esős időben 11 óra alatt tudták megtenni.⁴ Levéltári források: vonatkozó szabályok, utasítások, vizsgálati jegyzőkönyvek, jelentések alapján, melyeket a bécsi hadilevéltár (Kriegsarchiv) fondjai őriznek, Kiss Gábor részletesen bemutatta a przemysli postagalamb tenyésztés és alkalmazás történetét az első világháborúban. Az első ismertett forrás Hermann Kusmanek von Burgneustätten (1860–1934) vezérezredes, Przemysl erődparancsnokának sajátkezű feljegyzése volt 1914. május 8-i keltezéssel, amely a postagalamb állomás létrejöttét adja hírül. 400 madarat, tenyésztési eszközöket, utasításokat dokumentál, s Alois Kittel alezredes személyét említi meg a galambállomás első parancsnokaként. Őt Romuald Kwiatowsky követte 1914. június 30. után, akinek feladata az erődök között, valamint a város és az erőd között információt hozó-vivő madarak gondozása, tenyésztése, gyakorlatoztatása volt.

³ A porosz–francia háború sorsát eldöntő sedani vereség (1870. szeptember 1.) és III. Napóleon (1808–1873) uralmának összeomlása után a poroszok körbezárták a forrongó Párizst.

⁴ Légvonalban a távolság Fiume és Budapest között 427 km. (Összehasonlításképpen: autóval az út ma 506 km, amit egy 107–108 km/h átlagsebességgel haladó autó több mint négy és fél óra alatt képes megtenni.)

Nem tudni, mi lett az erőd 1915. évi ostromai során a 400 galambbal. Annak visszafoglalása után a 35 Budapestre menekített madáron kívül még ötöt találtak az első galambcsapatból a visszavert Monarchia-béli katonák. 1915. októberben újratervezték a galambházat, immáron egy kétszintes, 398 madár befogadására képes „épitményről” beszélhetünk. 1916 őszén további 30 kiváló belga postagalambbal bővült az állomány. Az 1917. év adatai nem állnak rendelkezésre. Az 1918. szeptember 18-iki forrás tanúbizonysága szerint ugyanakkor a galambállomás működésében számos hiányosság volt tapasztalható. Nem vezettek róluk pontos nyilvántartást, Alois Gulder fővadász (Oberjäger), akinek gondjaira voltak bízva, ugyanis szaktudás és főleg affinitás hiányában nem vezette a gyakorlatot naplót sem. 1918 augusztusában 80 fiatal madarat átadtak a trieszti erődnek, akiket Gulder már meg sem gyűrűzött. Ezután leváltják, s két új szakember érkezik az erődbe. Sajnos nem ismert, hogy a háború után mi lett a madarak és az állomás sorsa.

Tóth Orsolya, a Hadtörténeti Múzeum muzeológusa sajtótörténeti előadást tartott *A przemysłli erődben megjelent tábori újságok 1914–1915 között* címmel. 1914-ben az első világháborúban új műfajú katonai sajtó született, a „lövészárok újság”. Az újságok célja az összetartozás érzésének ébrentartása, a szórakoztatás, a katonák informálása volt a harcéri cselekményekről és a hazai hírekről. Füllérékért árusították őket, a bevétel minden esetben vagy a fronton, vagy a hátszágban jótékonyági célokra (leggyakrabban elesettek gyermekeinek, özvegyeinek megsegítése) került felhasználásra. A legkülönbözőbb technikákkal, de zömében kézzel írták vagy nyomtatott sajtóval sokszorosították ezeket a többnyire egy-két oldalas, helyben írt újságokat a fronton, de nem egyszer a hátszágban is modernebb nyomdatechnikai eszközökkel. A leginkább magyar és német, de nem egyszer román, szlovák, cseh, lengyel nyelven is kiadott újságok igazi kuriózumok, hiszen a császári-királyi hadsereg *Közlönye* is csak 1916 májusában indult.⁵ Volt többféle képes hadiújság is (*Illustrierte Kriegszeitung* néven jelentek meg), s különböző vicclapok is készültek, melyek a polgári sajtó mintájára íródtak az újságírás minden műfaját felvonultatva a vezércikktől a hirdetésekig. A háború időszakában alig 100-110 magyar nyelvű ilyen újság létezett.

A przemysłli erődben 1914. október 4. és 1915. március 22. között 141 számot adtak ki az erőd *Tábori Újság* nevet viselő magyar nyelvű lapjából, ami több ezer olvasóhoz jutott el. Részletes történetét dr. Molnár Kálmán tartalékos főhadnagy, főszerkesztő visszaemlékezéseiből ismerjük, aki, mielőtt fogságba esett, az erődben elrejtette az újság számait, a háború után kiásta, s később nagylelkűen több hazai közgyűjteménynek, így a Magyar Királyi Hadtörténelmi Múzeumnak is ajándékozott egy-egy teljes sorozatot. Értékes források ezek azért is, mert az erőd feladása előtt a hadművelési naplók is megsemmisítésre kerültek, az újságok ugyanakkor sok információt megőriztek ezek tartalmáról. Az eleinte 600 példányban, az erődben nyomtatott újság naponta kiadásra került, 1915. februárban már 4400 példányban, s az 1915. márciusi utolsó számból pedig 5200 jelent meg. Az 5030 koronát kitevő bevételt az erődben meghalt katonák családjai között osztották szét. A lap nagyon vegyes tematikájába beletartoztak a vezércikkek, olykor folytatásban is, élelmiszerek hatósági árszabása, az aktuális hadieseményekről szóló tájékoztatók, az erődélet mindennapjai, eseményei, híradások előléptetésekről, kitüntetésekéről, időjárás jelentés volt olvasható, az Aranykönyv-rovatban pedig dicsőséges haditettekről kaptak a katonák híradást. S volt még egy, irodalomtörténeti szempontból kiemelkedő jelentősége az erőd újságjának: Gyóni Géza (1884–1917) költő versei közül nem egy itt jelent meg első ízben. (1914-ben összeállított *Lengyel mezőkön, tábori tűz mellett*

⁵ Molnár Kálmán dr.: Magyar élet és irodalom Przemyslben 1914/15-ben (a Tábori Újság). Eger, 1924. – Molnár Kálmán (1881–1961) miután Budapesten jog- és államtudományi doktori oklevelet szerzett (1903/4), a berlini, heidelbergi (1904–1905) és a párizsi tudományegyetemen tanult (1905–1906). Magyar közjogból magántanári képesítést szerzett (1911), az egri érseki jogakadémián a magyar közjog tanára (1907–1914). Az első világháborúban a körülzárt Przemysł városban teljesített szolgálatot (1914–1915). Orosz hadifogságban volt 1915–1918 között. Hazatérte után jogi pályán tevékenykedett, több mint 30 önálló könyvet publikált, tanári és tudományos pályafutása csúcspontjaként az MTA levelező tagja (1942; tanácskozó: 1949; tagsága visszaállítva: 1989) lett. – További sajtótörténeti irodalom: Nyáry László: A világháború hadi folyóiratai és újságai. *Magyar Katonai Szemle*, 4. (1934) 1. sz. 203–218. o.; Benkóczy Emil: A przemysłli Tábori Újság. *Uo.*, 7. sz. 69. o. (Az azóta megjelent sajtóbibliográfiák ismertetését e helyen mellőzöm). – A negyedrétegelésű, két nyomtatott lap terjedelmű újságot 10 fillérért árusították.

című verseskötetének első kiadása is az erődben jelent meg, 10 000 példányban.⁶) Az újság kiadásának az erőd feladása vetett véget, az utolsó szám 1915. március 22-én, a feladás napján jelent meg.

Polmann Ferenc hadtörténész a központi hatalmak 1915. tavaszi stratégiai dilemmáit osztotta meg hallgatóságával *Kelet vagy nyugat? A központi hatalmak hadvezetéseinek stratégiai dilemmái 1915 tavaszán* című előadásában. Mondanivalóját Franz Conrad von Hötzendorf (1852–1925) cs. és kir. tábornagy, a Monarchia vezérkari főnökének a háború tipológiájáról szóló fejtegetéseivel kezdte, melynek alapján az első világháború 1914–1915-re Ferenc József birodalma számára ésszerűtlen, egyszersmind ugyanakkor elkerülhetetlen háborúvá vált, annak felismerése nyomán, hogy Oroszország beavatkozásával immáron világméretűvé szélesedett. Pollmann Ferenc a központi hatalmak erőinek a belső frontvonalra történő átcsoportosítási lehetőségeit ismertette, valamint azokat az elképzeléseket, stratégiai döntési lehetőségeket, melyek mindezt meghatározták. A központi hatalmak mindezek során gyakorlatilag a Schlieffen-terv alap gondolatát igyekeztek alkalmazni,⁷ azonban az erre a filozófiára épített győzelem 1914. szeptemberben elmaradt, nem sikerült a központi helyzet adta előnyöket hatékonyan kihasználni. (Mindennek hátterében többek között a franciák tudatos előkészületei voltak, akik nem csekély anyagi eszközzel támogatták Oroszországot, hogy párhuzamos frontvonal nyíljon.) Hamar megmutatkozott: ezek a belső vonalak már nem a támadás, hanem a háború fenntartásának lettek a letéteményesei gyakorlatilag a marne-i csata (1914. szeptember 5–9.) után, valamint a központi hatalmaknak, de különösen az Osztrák-Magyar Monarchiának korai, döbbenetes mértékű veszteségekkel, nyomasztó orosz túlerővel, nagyon hosszú frontvonallal, valamint Przemysl körülrészésének, a Monarchia keleti határai feladásának veszélyével kellett szembenézniük. Az 1915 elején fölmerült, a háború menetét továbbiakban befolyásoló lehetőségek számbavétele után (a központi hatalmak hová koncentrálnák erőforrásaikat?) az előadó Erich von Falkenhayn (1861–1922) német tábornok, birodalmi hadügyminiszter, a császári német hadsereg parancsnokának elképzeléseit és törekvéseit exponálta, akinek az volt a meggyőződése, hogy a háború a nyugati fronton víhető sikerre, melynek következtében a keleti fronton történő védelemre nem fordított kellő figyelmet. Miután 1915 elején is kitarzott eredeti elképzelései mellett, összeütközésbe került Paul von Hindenburg (1847–1934) és Erich Ludendorff (1865–1937) tábornokokkal, s politikailag elszigetelődött, álláspontja tarthatatlanná vált. A német hadvezetés végül 1915-ben a keleti front megerősítése mellett döntött, s az az érdekes ellentmondás következett be, mely szerint Gorlice „letrejöttéhez” éppen a Monarchia gyengesége vezetett.

A következő előadó, Frank Reichherzer potsdami kutató Németországból érkezett.⁸ *A gorlice-tarnóvi csata. Esemény és hatás az első világháború összefüggéseiben (Die Schlacht von Gorlice-Tarnów. Ereignis und Wirkung im Kontext des Ersten Weltkrieges)* című előadásában – akceptálván Pollmann Ferenc megállapításait, s annak gondolatmenetét mintegy folytatva – eljárában leszögezte: a német vezérkar 1915 tavaszára, Przemysl 1915. március 22-i elfoglalása után végül eldöntötte, hogy a hangsúlyt a Német Birodalom hadvezetése a frontvonalak tekintetében a keleti területekre helyezi. Falkenhayn – miután a Kárpátok felé a Monarchia nyitva állott az oroszok előtt – a frontszakasz megvédése érdekében politikai és katonai szövetségeket keresett a Kárpátok tehermentesítésére, mert jól látta: a német hadsereg nem rendelkezik elég tartalékkal ennek véghezvitelére. Ezen felvetés után az előadó bemutatta azt az utat, illetve a német vezérkar megfontolásait, melyek a gorlicei sikerhez vezettek, s melyek a következőképpen foglalhatók össze.

Gorlice és környéke a szövetségesek számára kedvező felvonulási lehetőségeket magában hordozó terep volt, jó vasúti összeköttetéssel. Ellenben az oroszoknak ez nem adatott meg ugyanitt. A Kárpátokban állomásozó orosz csapatoknak nem állott ugyanakkor rendelkezésére elég lőszer,

⁶ A kötet magyarországi első kiadása: Lengyel mezőkön, tábornűz mellett. Gyóni (Achim) Géza przemysli verseinek első itthoni (bővített) kiadása. Kiadta az Országos Hadsegélyező Bizottság. Budapest, 1915. Első ismertetése: *Fenyő Miksától. Nyugat*, 21. (1915). (Interneten elérhető: <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00185/05845.htm>, a letöltés ideje: 2015. május 19.)

⁷ Alfred von Schlieffen (1883–1913) német tábornagy hadművelési terve, melynek célja az európai antant hadseregeinek gyors szétverése volt. A támadási irány Franciaország; alap gondolata pedig az volt, hogy a védekező fegyverrendszerek megerősödése miatt egy európai háború esetén törvénytörően állóháború alakul ki, amit csak egy gyors, meglepetésszerű támadással, előretöréssel lehet megelőzni.

⁸ A potsdami Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr munkatársa.

löveg és egyéb muníció sem, ami a sikeres orosz hadművelet előfeltétele lett volna. 1915. április közepén Falkenhayn főhadiszállását Teschennél rendezi be, s Conrad von Hötzendorffal és Mackensennel⁹ folyamatosan egyeztetett ettől kezdve. Egyetértettek abban, hogy támadó hadseregüket tüzérséggel kell megerősíteniük; a nyugati frontszakaszon szerzett tapasztalatokat adaptálni kell a keleti szakasz viszonyaira; az álló-, illetve állásháborúba belefáradt orosz csapatokat a meglepetés erejével kell támadni. Ennek megfelelően hajtották végre azt a grandiózus méretű logisztikai átcsoportosító manővert vasúton mintegy 56 óra alatt, ami a katonák, lőszer, lövegek, egyéb muníció célba juttatását jelentette. Mindezt olyannyira sikerült titokban tartani, hogy még a szövetséges bajorok sem értesültek róla. Végül 357 000 német és Monarchia-béli katona állt szemben az orosz 3. hadsereg 219 000 fős tömegével. Mindezzel az volt a fő cél, hogy a 20-30 km-es frontszakaszon egy hatalmas rést tudjanak ütni, melyen keresztül beáramolhat a szövetséges hadsereg a frontvonal mögé. A terv sikerült, a május 2-iki, meglepetésszerű támadás – melynek kulcsszereplője a tüzérség volt – gyakorlatilag sokkolta az oroszokat. S bár a bajor gyalogság nem tudta időben követni a tüzérséget, s közülük körülbelül 3000 fő odaveszett, vagyis a központi hatalmak is jelentős veszteséget szenvedtek, aznap sikerült egy 4 km-es rést nyitni a frontvonalon, melyen keresztül mintegy 40 km-re behatoltak az orosz állások mögé a következő néhány napban. Ugyanakkor le kell szögezni azt is, hogy hosszú távon nem sikerült Dimitrijev¹⁰ tábornok hadseregének felvonulását megakadályozni, ami Przemysl oroszok általi visszafoglalásához vezetett.

Frank Reichherzer előadását annak a kérdésnek a megválaszolásával zárta, hogy mi is volt az áttörés sikerének öt legfontosabb oka, eleme. Ezeket az alábbi panelekben fogalmazta meg. 1. A „tudás áramoltatása” (Zirkulation von Wissen): a nyugati fronton megszerzett tapasztalatokat sikerült a keleti fronton kamatoztatni. 2. „Anyagok, eszközök csatája” (Materialschlacht): ijesztő, addig soha nem tapasztalt mértékben és módon alkalmazták a tüzérségi technikákat. 3. „Tüzérség” (Artillerie): a roppant mennyiségű lőszer kilövése (kilométerenként 15 löveg). 4. „Szinkronba-hozás” (Synchronisierung): a tüzérség és a gyalogság sikeres kommunikációja; a gyalogság nem adott jelre követte a tüzérséget, hanem mozgásukat szinkronba hozva, ütemesen, időre tervezték meg az előretöréskor. 5. Végül a „meglepetés, sokk ereje, hatása” (Überraschung, Schock): az oroszok először éltek meg ily mértékű tüzérségi ösztűzet, ami egyfajta új bevetési technikaként funkcionált, s ami soraikban károszt eredményezett.

Szergej Nelipovics hadtörténész Oroszországból érkezett, előadása szintén a gorlicei áttörést vizsgálta, elsősorban a résztvevők veszteségeire koncentrálván. Előadásának címe: *Kétoldalú veszteségek a gorlicei csatában, 1915. május-június (Die beiderseitige Verluste in der Schlacht von Gorlice [Mai-Juni 1915])*.

Bevezetéképpen elmondta, hogy bár sikerült Európa legkülönbözőbb archívumait a témát kutatva felkeresnie Németországtól (München) Ausztriáig (többek között lengyel forrásokat kutatott a bécsi Kriegsarchivban), ám azt tapasztalta, hogy míg az orosz veszteségek száma pontosan meghatározható, a központi hatalmakat illetően nem állnak rendelkezésre biztos létszámadatok a felek veszteségeinek pontos meghatározásához. Ily módon – hadinaplók, hadvezéri jelentések, ezredtörténetek bevonásával a vizsgált forrásokba – több területen becsült adatokat ismertetett. Ennek ellenére pontos, táblázatba foglalt kimutatásokat sikerült készítenie. Eszerint az oroszok oldaláról a hadműveletekben 1915 tavaszán 602 870 gyalogos, 60 003 lovas vett részt és 1923 löveget használtak föl, a központi hatalmak oldalán 558 102 gyalogos, 31 813 lovas harcolt, s 20 911 löveget használtak föl és 102 aknavetőt. Az orosz veszteségek: 70 376 halott, 238 439 sebesült katona, s állítása szerint további 360 144-en „semmisültek meg”, valamint 347 175-en estek fogságba. A központi hatalmak oldaláról csak a halottak száma határozható meg pontosan: 55 712 fő.

A konferencia záró előadását a Lengyelországból érkezett Anna Durkacz-Foremska – a przemysli múzeum (Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej) munkatársa – tartotta *A feltartóztatott tavasznyári offenzíva a szemtanúk visszaemlékezéseiben (Ofensywa wiosenno – letnia „zatrzymana”*

⁹ Ludwig Friedrich August Mackensen (1849–1945) bajorországi születésű porosz királyi katonatiszt, majd német császári tábornagy.

¹⁰ Radko Dimitrijev (1859–1918) bolgár származású katonatiszt, az első világháborúban gyalogsági tábornok, az orosz 3. hadsereg parancsnoka.

w wspomnieniach naocznych świadków) címmel. Bevezetőjében leszögezte: az első világháború orosz frontszakaszának legfontosabb hadművelete a gorlicei áttörés volt: az 1915. május 2-án megindult tavaszi-nyári hadjárat során az oroszok elvesztették Galícia szinte egész területét, a Lengyel Királyságot, Litvániát és Kurlandot. Természetesen nagy katonai jelentősége volt az offenzíva során Przemysl oroszoktól való visszavételének is. Az előadó korabeli szemtanúk legkülönbözőbb műfajú és látószögű visszaemlékezései alapján idézte föl mind a przemysli, mind a gorlicei eseményeket. Érdemes ezekből e helyen is válogatnunk!

Az első idézett szemtanú, Stanisław Tyro hadnagy, az erőd legénységének tagja emlékirataiban számolt be az 1915. március 22-i hajnali eseményekről az erődben. Az erődöt védő katona perspektívájából látatja az eseményeket: az erődök felrobbantását kísérő apokaliptikus állapotokat festette le. – A kapitulációt követően a bevonuló orosz egységek élelmiszer tartalékokat hoztak magukkal a kivérett, kiéheztetett erődbe. A Minden Oroszok Társasága nevű jószolgálati szervezet azonnal tábori konyhát telepített és élelmiszeradagokat osztott; vágóhidat létesítettek, megkezdődtek a vágások és meghatározták az árusítható élelmiszerek maximális árát is. Minderről már Helena Jabłońska grófnő számolt be, valamint egy Przemyslnél küzdő cseh katona, Jan Vit. – A gorlicei áttörés eseményeit az előadó egy szemtanú harcoló katona élményeit rögzítve, a 100. közös gyalogezred parancsnoka, Franz Latinik ezredes feljegyzései alapján mutatta be. „...eldördült 700 ágyú – írja, ezek ontották a tüzet acél és vas töltetet lövelve az ellenségre füsttel és hanggal, füttyülő zajjal eltalálva az ellenfelet, pokoli tűzbe borítva, több méter magasra feldobva földet, köveket, gerendákat, deszkákat, fegyvereket és emberi testeket. A fojtogató füst felhője egyre nagyobb területet terít be.”

Gorlice felszabadulásáról Bronisław Świekowski atya – aki az orosz megszállás alatt hősiessen teljesítette polgármesteri feladatait is – tudósítását idézte hosszabban az előadó. Az atya az alábbiakat írja emlékirataiban: „3.14 órakor érkeztek a bajorok első járőrének katonái a Piacterre... a három katonát kenyérrrel és sóval üdvözölve meleg szavakkal mondtam nekik köszönetet... azt kívánva, hogy a mai napig kitartó hadiszercence kísérje őket a továbbiakban, mindaddig, amíg az ellenséget el nem űzik oda, ahonnan jött.”

A másik, benyomásait papírra vető szemtanú Molnár Ferenc¹¹ író volt, aki már tágabb összefüggéseket is rögzített feljegyzéseiben: „Gorlice alatt áttörtük az orosz frontot, megkezdődött egy hatalmas, valószínűtlenül nagymérvű akció, melynek parancsnoka Mackensen tábornok volt. Ez minden, amit tudunk. Otthon azonban még semmit sem tudnak. Az újságírók egymást taszigálják, hogy elsőként adhassák fel a híreket, de még nem szabad, meg kell várni a hivatalos kommunikét. Ennyi küzdelem után végre egy örömhír. Amelyről hallgatnunk kell. Kimegyek az utcára, csavargok az utcákon a nyomasztó tudattal: otthon, Budapesten az otthoniak még semmit sem tudnak. Megint megyek vissza a parancsnokság irodájába, hátha végre megengedik nekünk a híradást, vagy legalább néhány rövid sort, amelyekből kiderül: jók a hírek. Végre a cenzor hosszas rábeszélésre a következő szövegű távirat feladását engedélyezi: »Nagy örömmel állapítom meg, hogy sajnos, nem sürgönyözhetek...« Otthon ebből a szövegből sokat ugyan nem értenek, de az én lelkem megkönnyebbült. Izgalmas nap, éjjeli virrasztás, de semmi, de tényleg semmi új hír.” Végül az idézetek sorát szintén Molnár Ferenc szavaival zárjuk, aki Przemysl felszabadulásának eseményeit is megírta a megkönnyebbülés hangján: „Przemysl ma megint dalol... mindenhol énekelnek. Minden német egység bármely utcasaroknál fordul az utcára, nagy hanggal énekel, a dal sok-sok hangon szól. A Főtéren katonazenekar. Ott találkoznak a német csapatok, de egyik sem hagyja abba a maga dalát. Délután négykor a németek egész századokkal mennek a fürdőbe, mindegyikük hóna alatt törülköző és egyikük sem hagyja abba az éneket. Egy másik helyen nagy koncertet ad a bajor katonazenekar...”

¹¹ Molnár Ferenc (1878–1952) író, újságíró. Egy évig, 1914 novemberétől 1915 novemberéig volt az *Est* és a *Budapesti Napló* haditudósítója a galíciai hadszíntéren. Haditudósításainak két kötete 1916-ban jelent meg a Franklin-Társulatnál Budapesten *Egy haditudósító emlékei* címmel. (Újra kiadta a Pallas Stúdió, Budapest; 2000.)

TARTALOM

TANULMÁNYOK	
KRANZIERITZ KÁROLY	Havasalföld szerepe az 1396-os kereszties hadjárat előkészítésében és végrehajtásában 3
VÉGH FERENC	A balatoni „hadiflotta” a török korban 27
SCHRAMEK LÁSZLÓ	Háborús közigazgatás a Rákóczi-szabadságharc frontvonalán. Pest-Pilis-Solt megye esettanulmánya 57
PÁSZTI LÁSZLÓ	A katonai jog harcászati vonatkozásai az 1848/49-es szabadságharc példáján 92
KÖZLEMÉNYEK	
BÁCSATYAI DÁNIEL	A burgundiai magyar kalandozások és forrásaik (2. rész) 121
B. SZABÓ JÁNOS	‘Magrebiták’, úzok – ‘kunok’, berendek és besenyők. Egy XII. századi keleti betelepülés nyomában 148
ZILA GÁBOR	„Nem köllöne immár halasztani az törökkel való békeséget elvégezni.” Illésházy István és Thurzó György levelezése 160
KRUPPA TAMÁS	Nagyszőlős 1662. január 23. Kemény János és Apafi Mihály csatája az erdélyi trónért 177
BAGI ZOLTÁN PÉTER	A sváb kerületi segélycsapatok kiállításának nehézségei és részvételük az 1685. évi hadjáratban 193
LENKEFI FERENC	Holló a hollónak... Kísérlet két császári-királyi tábornok befektetésére 211
FORRÁSKÖZLEMÉNYEK	
SERES ISTVÁN	II. Rákóczi György „kuruc” lovasezrede. (Újabb források az erdélyi hadsereg történetéhez, 2.) 219
SZEMLE	
MARTIN HOFBAUER	Vom Krieger zum Ritter. Die Professionalisierung der bewaffneten Kämpfer im Mittelalter (<i>Veszprémy László</i>) 243
JOHN HALDON	The Byzantine Wars. Battles and Campaigns of the Byzantine Era (<i>Tótsér Márton</i>) 245
DAVID NICOLLE	Manzikert, 1071. The Breaking of Byzantium (<i>Tótsér Márton</i>) 246
KRUPPA TAMÁS	A kereszt, a sas és a sárkányfog. Kelet-közép-európai törökellenes ligatervék és küzdelmek a Báthory-korszakban (1578–1597) (<i>Illik Péter</i>) 250
PETR Klapka	Jean Louis Ratuit de Souches (1608–1682). De La Rochelle au service des Habsbourg. Contribution à l’étude des migrations nobiliaires dans les pays de la Couronne de Bohême aux XVIIe – XVIIIe siècles (<i>Tóth Ferenc</i>) 253

ALAIN PETIOT (ED.)	Les Lorrains et les Habsbourg. Dictionnaire biographique illustré des familles lorraines au service de la Maison d'Autriche (<i>Tóth Ferenc</i>) 254
FADI EL HAGE	Le chevalier de Bellerive. Un pauvre diable au XVIIIe siècle (<i>Tóth Ferenc</i>) 255
TOMASZ SZUBERT	Jak(ó)b Szela. (14) 15 lipca 1787 – 21 kwietnia 1860 (<i>Kovács István</i>) 256
MARCHLEWICZ KRZYSZTOF	Polonofil doskonały. Propolska działalność charytatywna i polityczna lorda Dudleya Couttsa Stuarta (1803–1854) (<i>Kovács István</i>) 260
PÁSZTI LÁSZLÓ	A magyar honvédsereg harcászata az 1848–49-es szabadságharcban (<i>Németh György</i>) 263
SOMOGYI GRÉTA	Kővári László: Erdély 1848–1849-ben (<i>Solymosi József</i>) 268
SZARKA LAJOS	A Hazáért mindhalálig (<i>Kemény Krisztián</i>) 270
HERMANN ATTILA – SZANYI MIKLÓS	„Csak előre, édes fiam...” A magyar Szent Korona országaiból sorozott gyaloghadosztályok, ezredek és zászlóaljok jelvényei a Nagy Háborúban (<i>Prohászka László</i>) 274
ANTONINO ZARCONI – ALDO A. MOLA (ED.)	Relazione della commissione d'inchiesta. R. Decreto 12 gennaio 1918 n. 35. Dall'Isonzo al Piave. 24 ottobre – 9 novembre 1917 (<i>Juhász Balázs</i>) 275
BEREKMÉRI ÁRPÁD RÓBERT	Lesz még kikelet! A marosvásárhelyi magyar királyi 27. székely honvéd könnyű hadosztály a második világháborúban (1940–1945) (<i>György Sándor</i>) 277
RÜDIGER W. A. FRANZ	Kampfauftrag – Bewährung, Band 2. Das SS-Fallschirmjäger Bataillon 500/600 und die Kämpfe im Baltikum (<i>Reszegi Zsolt</i>) 280
BENE KRISZTIÁN	A Francia Antibolsevik Légió a keleti hadszíntéren (<i>Révész Tamás</i>) 282
SEBESTYÉN MIHÁLY	Időtár IV. (<i>Somogyi Gréta</i>) 284
UNGVÁRY KRISZTIÁN (SZERK.)	Bűvópatakok. A jobboldal és az állambiztonság 1945–1989 (<i>Reider Mónika</i>) 287
	KRÓNICA
KINCSES KATALIN MÁRIA	A przemysli katasztrófa és a gorlicei áttérés, 1915. Nemzetközi tudományos konferencia (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2015. május 14.) 291

CONTENTS

STUDIES

KÁROLY KRANZIERITZ	Wallachia's Role in the Preparation and Execution of the Crusade in 1396	3
FERENC VÉGH	The "Navy" on Lake Balaton in the Ottoman Period	27
LÁSZLÓ SCHRAMEK	Wartime Administration on the Frontline of Rákóczi's War of Independence. A Case-Study of Pest-Pilis-Solt County	57
LÁSZLÓ PÁSZTI	The Tactical Aspects of Military Law through the Example of the 1848/49 Hungarian War of Independence	92

PUBLICATIONS

DÁNIEL BÁCSATYAI	Hungarian Incursions into Burgundy and Their Sources (Part 2)	121
JÁNOS B. SZABÓ	"Magrebites", the Oghuz—"Cumans", Berends and Pechenegs. Tracing an Eastern Settling in the Twelfth Century	148
GÁBOR ZILA	"We should not put off making peace with the Turks anymore." The Correspondence between István Illésházy and György Thurzó	160
TAMÁS KRUPPA	Nagyszőlős, 23 January 1662. The Battle between János Kemény and Mihály Apafi for the Throne of Transylvania	177
ZOLTÁN PÉTER BAGI	The Swabian District's Auxiliary Troops in the Campaign of 1685 – the Difficulties of their Activation and the Operations ...	193
FERENC LENKEFI	An Attempt to Denigrate Two Imperial–Royal Generals	211

SOURCE PUBLICATIONS

ISTVÁN SERES	György Rákóczi II's "Kuruc" Cavalry Regiment. (New Sources to the History of the Transylvanian Army, Part 2)	219
--------------	--	-----

REVIEW

MARTIN HOFBAUER	Vom Krieger zum Ritter. Die Professionalisierung der bewaffneten Kämpfer im Mittelalter (<i>László Veszprémy</i>)	243,
JOHN HALDON	The Byzantine Wars. Battles and Campaigns of the Byzantine Era (<i>Márton Tócsér</i>)	245
DAVID NICOLLE	Manzikert, 1071. The Breaking of Byzantium (<i>Márton Tócsér</i>)	246
TAMÁS KRUPPA	A kereszt, a sas és a sárkányfog. Kelet-közép-európai törökellenes ligatervek és küzdelmek a Báthory-korszakban (1578–1597) (<i>Péter Illik</i>)	250
PETR KLAPKA	Jean Louis Ratuít de Souches (1608–1682). De La Rochelle au service des Habsbourg. Contribution à l'étude des migrations nobiliaires dans les pays de la Couronne de Bohême aux XVIIe – XVIIIe siècles (<i>Ferenc Tóth</i>)	253

ALAIN PETIOT (ED.)	Les Lorrains et les Habsbourg. Dictionnaire biographique illustré des familles lorraines au service de la Maison d'Autriche (<i>Ferenc Tóth</i>) 254
FADI EL HAGE	Le chevalier de Bellerive. Un pauvre diable au XVIIIe siècle (<i>Ferenc Tóth</i>) 255
TOMASZ SZUBERT	Jak(ó)b Szela. (14) 15 lipca 1787 – 21 kwietnia 1860 (<i>István Kovács</i>) 256
MARCHLEWICZ KRZYSZTOF	Polonofil doskonały. Propolska działalność charytatywna i polityczna lorda Dudleya Couttsa Stuarta (1803–1854) (<i>István Kovács</i>) 260
LÁSZLÓ PÁSZTI	A magyar honvédsereg harcászata az 1848–49-es szabadságharcban (<i>György Németh</i>) 263
GRÉTA SOMOGYI	Kővári László: Erdély 1848–1849-ben (<i>József Solymosi</i>) 268
LAJOS SZARKA	A Hazáért mindhalálig (<i>Krisztián Kemény</i>) 270
ATTILA HERMANN – MIKLÓS SZANYI	„Csak előre, édes fiam...” A magyar Szent Korona országaiból sorozott gyaloghadosztályok, ezredek és zászlóaljok jelvényei a Nagy Háborúban (<i>László Prohászka</i>) 274
ANTONINO ZARCONI – ALDO A. MOLA (ED.)	Relazione della commissione d'inchiesta. R. Decreto 12 gennaio 1918 n. 35. Dall'Isonzo al Piave. 24 ottobre – 9 novembre 1917 (<i>Balázs Juhász</i>) 275
ÁRPÁD RÓBERT BEREKMÉRI	Lesz még kikelet! A marosvásárhelyi magyar királyi 27. székely honvéd könnyű hadosztály a második világháborúban (1940–1945) (<i>Sándor György</i>) 277
RÜDIGER W. A. FRANZ	Kampfauftrag – Bewährung, Band 2. Das SS-Fallschirmjäger Bataillon 500/600 und die Kämpfe im Baltikum (<i>Zsolt Reszegi</i>) 280
KRISZTIÁN BENE	A Francia Antibolsevik Légió a keleti hadszíntéren (<i>Tamás Révész</i>) 282
MIHÁLY SEBESTYÉN	Időtár IV. (Gréta Somogyi) 284
KRISZTIÁN UNGVÁRY (ED.)	Bűvópatakok. A jobboldal és az állambiztonság 1945–1989 (<i>Mónika Reider</i>) 287
	CHRONICLE
KATALIN MÁRIA KINCSES	The Catastrophe at Przemyśl and the Gorlice Breakthrough, 1915. International conference (Hungarian Military History Institute and Museum, Budapest, 14 May 2015) 291

INHALT

STUDIEN	
KÁROLY KRANZIERITZ	Die Rolle der Wallachei in der Vorbereitung und Durchführung des Kreuzzuges des Jahres 139 3
FERENC VÉGH	Die „Kriegsflotte“ am Balaton (Plattensee) in der Türkenzeit 27
LÁSZLÓ SCHRAMEK	Kriegsverwaltung an der Frontlinie des Freiheitskampfes von Ferenc II. Rákóczi. Fallstudie des Komitats Pest-Pilis-Solt 57
LÁSZLÓ PÁSZTI	Die taktischen Bezüge des Militärrechts am Beispiel des Freiheitskampfes von 1848/49 92
MITTEILUNGEN	
DÁNIEL BÁCSATYAI	Die ungarischen Streifzüge in Burgund und ihre Quellen (Teil 2) 121
JÁNOS B. SZABÓ	‘Maghrebiten’, Oghusen – ‘Kumanen’, Berenden und Petschenegen. Auf den Spuren einer Besiedlung im Osten im 12. Jahrhundert 148
GÁBOR ZILA	„Der Friedensschluss mit den Türken sollte nicht weiter aufgeschoben werden.“ Der Briefwechsel zwischen István Illésházy und György Thurzó 160
TAMÁS KRUPPA	Nagyszőlős, 23. Januar 1662. Die Schlacht von János Kemény und Mihály Apafi um den Thron von Siebenbürgen 177
ZOLTÁN PÉTER BAGI	Die Schwierigkeiten der Aufstellung der Hilfstruppen des Schwäbischen Reichskreises und ihre Mitwirkung am Feldzug des Jahres 1685 193
FERENC LENKEFI	Eine Krähe hackt der anderen... Der Versuch, zwei kaiserlich-königliche Generäle anzuschwärzen 211
QUELLENPUBLIKATIONEN	
ISTVÁN SERES	Das „Kurutzen“-Kavallerieregiment von György II. Rákóczi (Neuere Quellen zur Geschichte der Siebenbürgischen Armee, 2.) 219
RUNDSCHAU	
MARTIN HOFBAUER	Vom Krieger zum Ritter. Die Professionalisierung der bewaffneten Kämpfer im Mittelalter (<i>László Veszprémy</i>) 243
JOHN HALDON	The Byzantine Wars. Battles and Campaigns of the Byzantine Era (<i>Márton Tócsér</i>) 245
DAVID NICOLLE	Manzikert, 1071. The Breaking of Byzantium (<i>Márton Tócsér</i>) 246

TAMÁS KRUPPA	Kreuz, Adler und Drachenzahn. Ostmitteleuropäische Liga-Pläne und Kämpfe gegen die Türken in der Báthory-Ära (1578-1597) (<i>Péter Illik</i>)..... 250
PETR KLAPKA	Jean Louis Ratuit de Souches (1608–1682). De La Rochelle au service des Habsbourg. Contribution à l'étude des migrations nobiliaires dans les pays de la Couronne de Bohême aux XVIIe – XVIIIe siècles (<i>Ferenc Tóth</i>)..... 253
ALAIN PETIOT (ED.)	Les Lorrains et les Habsbourg. Dictionnaire biographique illustré des familles lorraines au service de la Maison d'Autriche (<i>Ferenc Tóth</i>) 254
FADI EL HAGE	Le chevalier de Bellerive. Un pauvre diable au XVIIIe siècle (<i>Ferenc Tóth</i>) 255
TOMASZ SZUBERT	Jak(ó)b Szela. (14) 15 lipca 1787 – 21 kwietnia 1860 (<i>István Kovács</i>) 256
KRZYSZTOF MARCHLEWICZ	Polonofil doskonały. Propolska działalność charytatywna i polityczna lorda Dudleya Couttsa Stuarta (1803–1854) (<i>István Kovács</i>) 260
LÁSZLÓ PÁSZTI	Die Taktik der ungarischen Armee im Freiheitskampf von 1848-49 (<i>György Németh</i>) 263
GRÉTA SOMOGYI	László Kővári: Siebenbürgen im Jahre 1848-1849 (<i>József Solymosi</i>) 268
LAJOS SZARKA	Für das Vaterland, bis zum bitteren Ende (<i>Krisztián Kemény</i>) 270
ATTILA HERMANN –MIKLÓS SZANYI	„Nur vorwärts, mein lieber Junge...“ Die Dekorationen der aus den Ländern der ungarischen Heiligen Krone rekrutierten Infanterie-Divisionen, -Regimenter und -Bataillone im Großen Krieg (<i>László Prohászka</i>) 274
ANTONINO ZARCONE – ALDO A. MOLA (ED.)	Relazione della commissione d'inchiesta. R. Decreto 12 gennaio 1918 n. 35. Dall'Isonzo al Piave. 24 ottobre – 9 novembre 1917 (<i>Balázs Juhász</i>) 275
ÁRPÁD RÓBERT BEREKMÉRI	Der Lenz wird kommen! Die königlich-ungarische 27. Szekler Leichte Honved-Division von Marosvásárhely (Neumarkt am Mieresch) im Zweiten Weltkrieg (1940-1945) (<i>Sándor György</i>) 277
RÜDIGER W. A. FRANZ	Kampfauftrag – Bewährung, Band 2. Das SS-Fallschirmjäger Bataillon 500/600 und die Kämpfe im Baltikum (<i>Zsolt Reszegi</i>) 280
KRISZTIÁN BENE	Die Französische Antibolschewistische Legion am Kriegsschauplatz im Osten (<i>Tamás Révész</i>) 282
MIHÁLY SEBESTYÉN	Zeitspeicher IV. (<i>Gréta Somogyi</i>) 284
KRISZTIÁN UNGVÁRY (HRSG.)	Versinkende Gewässer – Die politische Rechte und die Staatssicherheit 1945-1989 (<i>Mónika Reider</i>) 287
CHRONIK	
KATALIN MÁRIA KINCSES	Die Katastrophe von Przemyśl und die Durchbruchsschlacht bei Gorlice-Tarnów, 1915. Internationale wissenschaftliche Konferenz (Institut und Museum für Militärgeschichte, Budapest, 14. Mai 2015) 291

TABLE DES MATIÈRES

ÉTUDES	
KÁROLY KRANZIERITZ	Le rôle de la Valachie dans la préparation et l'exécution de la croisade de 1396 3
FERENC VÉGH	La « flotte navale » du lac Balaton à l'époque ottomane 27
LÁSZLÓ SCHRAMEK	Administration militaire sur la ligne de front de la guerre d'indépendance de Rákóczi. Étude de cas du comitat de Pest-Pilis-Solt..... 57
LÁSZLÓ PÁSZTI	Le droit militaire en matière de tactique à partir de l'exemple de la guerre d'indépendance de 1848–1849 92
PUBLICATIONS	
DÁNIEL BÁCSATYAI	Les incursions des Magyars en Bourgogne et leurs sources (2 ^{ème} partie)..... 121
JÁNOS B. SZABÓ	Maghrébins, Oghouzes, Coumans, Bérendiens et Petchenègues. Sur la trace de l'établissement de peuples orientaux au 12 ^e siècle 148
GÁBOR ZILA	« L'on ne devrait plus tarder à faire la paix avec les Turcs. » Correspondances entre István Illésházy et György Thurzó 160
TAMÁS KRUPPA	Nagyszőlős, le 23 janvier 1662. La bataille entre Jean Kemény et Michel Apafi pour le trône de Transylvanie 177
ZOLTÁN PÉTER BAGI	Les difficultés de la levée des troupes auxiliaires du District de Souabe et leur participation à la campagne de 1685 193
FERENC LENKEFI	Les loups ne se mangent pas entre eux. Tentative de discréditer deux généraux impériaux et royaux 211
PUBLICATIONS DE SOURCE	
ISTVÁN SERES	Le régiment de cavalerie « kuruc » de Georges II Rákóczi (De nouvelles sources pour l'histoire de l'armée transylvanienne, II) 219
REVUE	
MARTIN HOFBAUER	Vom Krieger zum Ritter. Die Professionalisierung der bewaffneten Kämpfer im Mittelalter (<i>László Veszprémy</i>)..... 243
JOHN HALDON	The Byzantine Wars. Battles and Campaigns of the Byzantine Era (<i>Márton Tócsér</i>) 245
DAVID NICOLLE	Manzikert, 1071. The Breaking of Byzantium (<i>Márton Tócsér</i>) 246
TAMÁS KRUPPA	La croix, l'aigle et la dent de dragon. Les plans de la Sainte-Ligue et la lutte contre les Turcs dans l'Est de l'Europe centrale à l'époque Báthory (1578–1597) (<i>Péter Illik</i>) 250

PETR KLAPKA	Jean Louis Ratuit de Souches (1608–1682). De La Rochelle au service des Habsbourg. Contribution à l'étude des migrations nobiliaires dans les pays de la Couronne de Bohême aux XVIIe – XVIIIe siècles (<i>Ferenc Tóth</i>) 253
ALAIN PETIOT (ED.)	Les Lorrains et les Habsbourg. Dictionnaire biographique illustré des familles lorraines au service de la Maison d'Autriche (<i>Ferenc Tóth</i>) 254
FADI EL HAGE	Le chevalier de Bellerive. Un pauvre diable au XVIIIe siècle (<i>Ferenc Tóth</i>) 255
TOMASZ SZUBERT	Jak(ó)b Szela. (14) 15 lipca 1787 – 21 kwietnia 1860 (<i>István Kovács</i>) 256
MARCHLEWICZ KRZYSZTOF	Polonofil doskonały. Propolska działalność charytatywna i polityczna lorda Dudleya Couttsa Stuarta (1803–1854) (<i>István Kovács</i>) 260
LÁSZLÓ PÁSZTI	La tactique de l'armée hongroise dans la guerre d'indépendance de 1848–1849 (<i>György Németh</i>) 263
GRÉTA SOMOGYI	László Kővári : La Transylvanie en 1848–1849 (<i>József Solymosi</i>) 268
LAJOS SZARKA	Pour la Patrie jusqu'à la mort (<i>Krisztián Kemény</i>) 270
ATTILA HERMANN – MIKLÓS SZANYI	« Toujours en avant, mon fils... » Insignes des bataillons, des régiments et des divisions d'infanterie recrutés dans les pays de la Sainte Couronne hongroise (<i>László Prohászka</i>) .. 274
ANTONINO ZARCONE – ALDO A. MOLA (ED.)	Relazione della commissione d'inchiesta. R. Decreto 12 gennaio 1918 n. 35. Dall'Isonzo al Piave. 24 ottobre – 9 novembre 1917 (<i>Balázs Juhász</i>) 275
ÁRPÁD RÓBERT BEREKMÉRI	Le printemps sera de retour ! La 27 ^e division légère sicule de Marosvásárhely de l'armée royale hongroise (1940–1945) (<i>Sándor György</i>) 277
RÜDIGER W. A. FRANZ	Kampfauftrag – Bewährung, Band 2. Das SS-Fallschirmjäger Bataillon 500/600 und die Kämpfe im Baltikum (<i>Zsolt Reszegi</i>) 280
KRISZTIÁN BENE	La Légion des volontaires français contre le bolchevisme sur le théâtre oriental des opérations (<i>Tamás Révész</i>) 282
MIHÁLY SEBESTYÉN	Chronologie IV (<i>Gréta Somogyi</i>) 284
KRISZTIÁN UNGVÁRY (ED.)	Rivières souterraines – la droite et la sûreté de l'État 1945–1989 (<i>Mónika Reider</i>) 287
	CHRONIQUE
KATALIN MÁRIA KINCSES	La catastrophe de Przemyśl et la rupture du front russe à Gorlice, 1915. Colloque international (Institut et Musée d'Histoire militaire, Budapest, 14 mai 2015) 291

СОДЕРЖАНИЕ

ИССЛЕДОВАНИЯ	
КАРОЙ КРАНЗИЕРИЦ	Роль Валахии в подготовке и осуществлении крестового похода в 1396-ом году 3
ФЕРЕНЦ ВЕГ	Балатонская «морская флотилия» в эпохе турков 27
ЛАСЛО ШРАМЕК	Военное государственное управление первой линии фронта войны за независимость Ракоци. Изучение примера графства Пешт-Пилиш-Шольт 57
ЛАСЛО ПАСТИ	Аспекты военного права в\$ре войны за независимость в 1848/49 гг..... 92
СТАТЬИ	
ДАНИЕЛЬ БАЧАТЯАИ	Бургундские венгерские набеги и их источники (Часть 2.) 121
ЯНОШ Б. САБО	'Магрибиты' (венгерские аланы, турки-сельджуки), <i>узы</i> – 'куны', берендичи и печенеги. По следам XII. восточного заселения 148
ГАБОР ЗИЛА	«Нам не стоит теперь уж откладывать заключения мира с турками» переписка Иштвана Иллешхази и Георгия Турзо 160
ТАМАШ КРУППА	Виноградов 23 января 1662-ого года. Борьба за трансильванский трон между Яношом Кемень и Михайом Апафи..... 177
ЗОЛТАН ПЕТЕР БАГИ	Трудности формирования вспомогательных войск Швабского округа и их участие в походе в 1685-ом году 193
ФЕРЕНЦ ЛЕНКЕФИ	Ворон ворону глаз не выклюет... Попытка очернения двух императорских-королевских генералов 211
СООБЩЕНИЯ ИСТОЧНИКОВ	
ИШТВАН ШЕРЕШ	«Куруц» кавалерийский полк II. Георгия Ракоци (Новые источники к истории Трансильванской армии, 2.)... 219
ОБЗОР	
MARTIN HOFBAUER	Vom Krieger zum Ritter. Die Professionalisierung der bewaffneten Kämpfer im Mittelalter (<i>Ласло Веспреми</i>).... 243
JOHN HALDON	The Byzantine Wars. Battles and Campaigns of the Byzantine Era (<i>Мартон Тежер</i>) 245
DAVID NICOLLE	Manzikert, 1071. The Breaking of Byzantium (<i>Мартон Тежер</i>) 246
TAMÁS KRUPPA	A kereszt, a sas és a sárkányfog. Kelet-közép-európai törökellenes ligatervek és küzdelmek a Báthory-korszakban (1578–1597) (<i>Петер Иллик</i>) 250

PETR KLAPKA	Jean Louis Ratuit de Souches (1608–1682). De La Rochelle au service des Habsbourg. Contribution à l'étude des migrations nobiliaires dans les pays de la Couronne de Bohême aux XVIIe – XVIIIe siècles (<i>Ференц Тот</i>) 253
ALAIN PETIOT (РЕД.)	Les Lorrains et les Habsbourg. Dictionnaire biographique illustré des familles lorraines au service de la Maison d'Autriche (<i>Ференц Тот</i>) 254
FADI EL HAGE	Le chevalier de Bellerive. Un pauvre diable au XVIIIe siècle (<i>Ференц Тот</i>) 255
TOMASZ SZUBERT	Jak(ó)b Szela. (14) 15 lipca 1787 – 21 kwietnia 1860 (<i>Иштван Ковач</i>)..... 256
MARCHLEWICZ KRZYSZTOF	Polonofil doskonały. Propolska działalność charytatywna i polityczna lorda Dudleya Couttsa Stuarta (1803–1854) (<i>Иштван Ковач</i>)..... 260
LÁSZLÓ PÁSZTI	A magyar honvédsereg harcászata az 1848–49-es szabadságharcban (<i>Дерь Нъемет</i>) 263
GRÉTA SOMOGYI	Kővári László: Erdély 1848–1849-ben (<i>Ежеф Шоймоши</i>) 268
LAJOS SZARKA	A Hazáért mindhalálig (<i>Кристиан Кемень</i>) 270
ATTILA HERMANN – MIKLÓS SZANYI	„Csak előre, édes fiam...” A magyar Szent Korona országaiból sorozott gyaloghadosztályok, ezredek és zászlóaljok jelvényei a Nagy Háborúban (<i>Ласло Прохаска</i>) 274
ANTONINO ZARCONI – ALDO A. MOLA (РЕД.)	Relazione della commissione d'inchiesta. R. Decreto 12 gennaio 1918 n. 35. Dall'Isonzo al Piave. 24 ottobre – 9 novembre 1917 (<i>Балаж Юхас</i>) 275
ÁRPÁD RÓBERT BEREKMÉRI	Lesz még kikelet! A marosvásárhelyi magyar királyi 27. székely honvéd könnyű hadosztály a második világháborúban (1940–1945) (<i>Шандор Дердь</i>) 277
RÜDIGER W. A. FRANZ	Kampfauftrag – Bewährung, Band 2. Das SS-Fallschirmjäger Bataillon 500/600 und die Kämpfe im Baltikum (<i>Жолт Ресегу</i>) 280
KRISZTIÁN BENE	A Francia Antiboldsevik Légión a keleti hadszíntéren (<i>Тамаш Ревес</i>) 282
MIHÁLY SEBESTYÉN	Időtár IV. (<i>Грета Шомоди</i>)..... 284
KRISZTIÁN UNGVÁRY (РЕД.)	Bűnópatakok. A jobboldal és az állambiztonság 1945–1989 (<i>Моника Рейдер</i>)..... 287
ХРОНИКА	
КАТАЛІН МАРИЯ КИНЧЕШ	Бедствие в Пшемьслье и Горлицкий прорыв, 1915. Международная научная конференция (Военно-Исторический Институт и Музей, Будапешт, 14 мая, 2015.) 291

**„A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM KÖNYVTÁRA” SOROZAT
MEGJELENT KÖTETEI**

1. *Dombrády Lóránd*: Werth Henrik, akiről nem beszélünk. Budapest, Argumentum, 2005.
2. *Mészáros Kálmán*: II. Rákóczi Ferenc tábornokai és brigadérosai. A kuruc katonai felső vezetés létrejötte és hierarchiája, 1703–1711. Budapest, Argumentum, 2006.
3. *Hermann Róbert*: Kossuth hadserege, Kossuth fővezérei. Budapest, Argumentum, 2007.
4. *Kubinyi András*: Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és Jagelló-kor hadtörténete. Budapest, Argumentum, 2007.
5. *Jankó Annamária*: Magyarország katonai felmérései, 1763–1950. Budapest, Argumentum, 2007.
6. *Veszprémy László*: Lovagvilág Magyarországon. Lovagok, keresztesek, hadmérnökök a középkori Magyarországon. Válogatott tanulmányok. Budapest, Argumentum, 2008.
7. Egy elfeledett diadal. A 907. évi pozsonyi csata. Szerk. *Torma Béla Gyula – Veszprémy László*. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2008.
8. *Urbán Aladár: Batthyánytól Kossuthig. Hadsereg és politika 1848 nyarán és őszén. Budapest, Argumentum, 2009.
9. *B. Szabó János*: A honfoglalóktól a huszárokig. A középkori magyar könnyűlovaságról. Budapest, Argumentum, 2010.
10. *Borosy András: Hadakozók, keresztesek, hadi érdemek a középkori Magyarországon. Válogatott tanulmányok. Budapest, Argumentum, 2010.
11. *Székely György*: Népek, rendek, dinasztiák. Tanulmányok Közép- és Kelet-Európa hadtörténetéből. Budapest, Argumentum, 2010.
12. *Balla Tibor*: A nagy háború osztrák–magyar tábornokai. Budapest, Argumentum, 2010.
13. *Markó György: A Honvédelmi Minisztérium szervezete, 1945–1956. Budapest, Argumentum, 2011.
14. *Farkas Katalin: Magyar függetlenségi törekvések, 1859–1866. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Line Design, 2011.
15. *Hausner Gábor*: Márs könyvet olvas. Zrínyi Miklós és a 17. századi hadtudományi irodalom. Budapest, Argumentum, 2011.
16. *Kovács László: A magyar kalandozások zsákmányáról. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Line Design, 2011.

17. *Tulipán Éva: Szigorúan ellenőrzött emlékezet. A Köztársaság téri ostrom 1956-ban. Budapest, Argumentum, 2012.
18. *Dombrády Lóránd: Szombathelyi Ferenc vezérezredes. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2012.
19. Az újrakezdés esélye. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc befejeződésének 300. évfordulója alkalmából. Szerk. *Czigány István – Kincses Katalin Mária*. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2012.
20. *Pete László*: Garibaldi magyar parancsnokai. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Line Design, 2013.
21. *Kálmán Peregrin – Veszprémy László*: Európa védelmében. Kapisztrán Szent János és a nándorfehérvári diadal emlékezete. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Line Design, 2013.
22. *Solymosi József: Forradalom és szabadságharc Északkelet-Magyarországon 1848–1849-ben. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2013.
23. *Lázár Balázs: Krajovai és topolyai báró Kray Pál tábornagynagy katonai pályája. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2013.
24. *Pászti László*: A magyar honvédsereg harcászata az 1848/49-es szabadságharcban. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Line Design, 2013.
25. *Perjés Géza*: Csatakönyv. Tanulmányok a magyar és az egyetemes történelem csatáiról. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2014.
26. *Ágoston Gábor: Európa és az Oszmán hódítás. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2014.
27. *A magyar hadtörténetírás története és aktuális kérdései. Szerk. *Kincses Katalin Mária*. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2015.

A Hadtörténeti Intézet és Múzeum *-gal jelölt kiadványai megvásárolhatók
a Hadtörténeti Múzeum Múzeumpedagógiai és Kiállítási Osztályán
(1014 Budapest, Kapisztrán tér 2–4. Telefonszám: 325-1600)

A HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK KÖZLÉSI SZABÁLYZATA

A *Hadtörténelmi Közlemények* kizárólag a magyar és a magyar hadtörténelemhez kapcsolódó egyetemes hadtörténet körébe tartozó, első közlésnek számító publikációkat közöl 1-1,5 (kivételes esetekben 2) szerzői ív (80 000 leütés) terjedelemben. A *Hadtörténelmi Közlemények* referált folyóirat, melynek rovataiban csak két független lektor és a folyóirat impresszumában olvasható Szerkesztőbizottság tagjai által jóváhagyott írások jelenhetnek meg. A Szerkesztőség csak névvel, címmel és elérhetőséggel ellátott kéziratokat fogad el, melyeket kérünk a kézirat elején föltüntetni.

A Tanulmányok, Közlemények, Műhely és Forrásközlemények rovatok valamelyikébe szánt íráshoz magyar nyelvű rezümét kérünk csatolni. A képeket, grafikonokat, térkép-vázlatokat külön (számozott, jól azonosítható) fájlokban, 300 DPI felbontásban, lehetőség szerint JPG fájlként mellékeljük.

Recenziók beküldésénél kérjük, hogy a szemlézett könyv teljes címleírását közöljék (szerző, cím, sorozatcím, ha van, megjelenés helye, kiadó, megjelenés éve, oldalszám, ISBN-szám).

A folyóiratban megjelentetendő írásokhoz (a krónikák, könyvszemlék, nekrológok kivételével) Bibliográfiát és szükség esetén (külön) rövidítésjegyzéket kérünk csatolni az írás végén.

A jegyzetekben az idézett műveket, forrásokat rövidítve, a szerző (szerkesztő) vezetéknévvel és a megjelenés évszámával kérjük megadni, amit az írás végére helyezett Bibliográfiában kell feloldani, a rövidítés és annak feloldása között Tab. leütés alkalmazandó (pl. *Farkas* 2012. → *Farkas Katalin*: Perczel Mór az emigrációban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 125. (2012) 1. sz. 41–90. o.).

A *Hadtörténelmi Közlemények*ben kiemelésre a dőlt betűs szedés (kurzíválás, italic), kivételesen a félkövér szedés (bold) szolgál, aláhúzást és ritkítást ne használjanak. Művek, szakirodalmi írások szövegének átvételét idézőjelek közé foglalásuk jelzi, az idézetek egészének kurzív szedéssel való közlését kérjük mellőzni. A főszövegben kurzívval emeljék ki a műcímeiket, az idegen nyelvű terminus technicusokat így: (*terminus technicus*), és ahogyan a jegyzetekben, úgy a főszövegben is kurzíválják a folyóiratok elnevezését.

A szerző család- és keresztnéve kurzívval szedendő. A keresztnévet mindig ki kell írni, nem kezdőbetűvel rövidíteni (kivétel, ha a címlapon csak kezdőbetű szerepel). A szerző keresztnéve és családnévének sorrendje mindig a nyomtatványon olvashatóval egyezik meg. Társszerzők nevei között nagykötojjelet kell használni. A szerző(k) neve után mindig ketőspont következzen, kivétel, ha a név genitívusban áll, ekkor az írásjel elmarad (pl. *Erasmii Opera omnia*; *Zrínyi Miklós* Válogatott művei).

A mű címét a jegyzetekben nem kell kurzíválni. Ha a műnek alcíme is van, közéjük pont kerüljön, akkor is, ha az alcím zárójelben van. A cím után, zárójel nélkül következik a kötet szerkesztőjének neve, előtte a Szerk. szócska áll, ha az idézett kötet magyar nyelvű; Ed., ha angol, olasz vagy latin; Éd., ha francia; Hrsg. vagy Hg. (=Herausgeber), ill. hrsg. vagy hg. (= herausgegeben), ha német nyelvű. Több szerkesztővel bíró angol könyvek idézésekor az Ed. helyett a többes számot jelző Eds. szócska áll. Több szerkesztő esetében azok neve között nagykötojjelet van (nem vessző).

A kiadás helye, a kiadás éve e sorrendben következnek, közöttük vessző áll. A kiadás helyét mindig eredeti nyelven és teljes egészében ki kell írni (pl. Wien vagy Budapest). A kiadó nevét csak akkor kell megadni, ha az valamilyen szempont miatt feltétlenül szükséges (hely nélkül, csak kiadóval megjelent kötetek, könyvtörténeti tanulmányok stb. esetén) – ekkor a kiadás helye és a kiadás éve közé, vesszővel elválasztva kerül.

Az idézett könyvet magába foglaló könyvsorozat címét a kiadás évét követően zárójelben kérjük. A könyvsorozat szerkesztőjének nevét csak akkor kell megadni, ha a címnegyedben kiemelten szerepel a könyvben.

Folyóiratok esetében a folyóirat kurzívval szedett neve után vessző áll, majd normállal szedve az évfolyam, zárójelben megadva a megjelenés éve, majd a folyóirat száma következik.

Ezután az idézett lapszámok következnek, amelyek után az o. rövidítés áll. Több egymást követő lapra hivatkozás esetén középük nagykötőjelet kell tenni (33–59. o.), több egymással nem érintkező lapszám esetén ezek közt pont és vessző áll, és az utolsó lapszám után is pont áll (33., 52., 97. o.).

Az évszázadokat – az idézetekben és hivatkozott címekben lévő eltérő változatok kivételével – római számokkal írják.

A jegyzetekben csak az alábbi rövidítéseket kérjük alkalmazni: vö.: ('vesd össze'); uo. ('ugyanott'); Uő: ('ugyanő' – ez mindig nagybetűvel és kurzívval, mert a szerző nevét helyettesíti, de pont nincs utána); ti. (tudniillik); sz. (szám); ill. (illetve); jegyz. (jegyzet, jegyzetek); pl. ('például'); stb. (és így tovább); r. ('recto'); v. ('verso'); fol. ('folio'); fasc. ('fasciculus'); cs. (csomó).

A személynév között a nagykötőjelet (alt+150) betűközzel, városok esetében szorosan, azaz betűköz nélkül helyezzük el. Pl.: *Kovács Tibor – Lengyel János*, de Wien–Köln–Bonn.

Internetről levett anyagok esetén kérjük, adják meg a honlap pontos címét és a letöltés dátumát ebben az alakban, pl.: <http://www.bibliothek.uni-augsburg.de/>; a letöltés időpontja: 2016. január 1.)

Hadtörténelmi Közlemények Szerkesztősége

Hibaigazítás

A *Hadtörténelmi Közlemények* 2015. évi júniusi (2.) számában Merényi-Metzger Gábor: „Gróf Bercsényi Miklós keresztelési anyakönyvi bejegyzése” című forrásközleményében a 489. oldalon a forrás 2. sora: *24. Septemb[er]* és 3. sora: *Nicolaus* kimaradt.

A Szerzőtől és a Tisztelt Olvasóktól elnézést kérünk!

A Szerkesztőség